

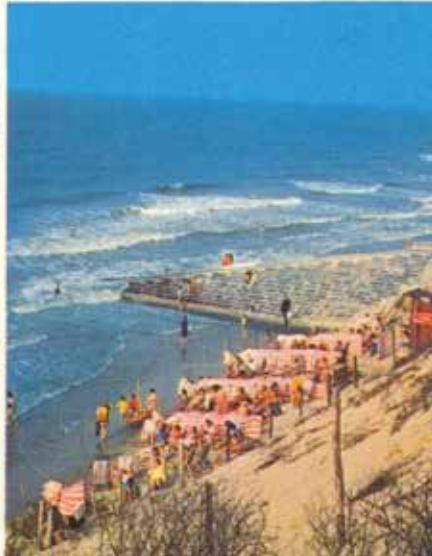
G
R
O
E
T
E
N
U
I
T

U
N
B
O
N
J
O
U
R
D
E

KLEMSKERKE

Groeten uit de Vosseslag, een wijk van De Haan. Een 'multiview' van de Oostendse uitgever A. Van Mieghem. (Gemeentearchief De Haan)

Het einde van 'Groeten uit'?

De Belgische prentbriefkaart: een veelzijdige bron om te koesteren

Tot voor enkele jaren was het een algemeen gebruik om vanuit het vakantieadres prentbriefkaarten met 'Groeten uit' naar het thuisfront te sturen. Misschien zelfs om de achterblijvers een beetje jaloers te maken. Het kruisje bij de hotelkamer en de beschrijving van het weer waren dikwijls onderdeel van de boodschap. Vaak was het op dat ogenblik slecht weer, wat eigenlijk logisch was, omdat de vakantiegangers dan pas de tijd namen om kaarten te schrijven en te posten.

De prentbriefkaart was dan ook lange tijd een belangrijk medium waarrond zich een hele materiële cultuur afspeelde. Ze gaf bijvoorbeeld aanleiding tot de creatie van specifiek meubilair voor de presentatie. Zo werden de kaarten eerst naast elkaar op een houten paneel aan de kopers aangeboden. Totdat men op het idee kwam om draaibare 'molentjes' te ontwikkelen zodat

de verkopers op een beperktere ruimte in een groter aanbod konden voorzien. En voor de verzamelaars kwamen er speciale albums om de kaarten van de familie veilig en aantrekkelijk op te bergen.

Na iets meer dan 120 jaar zijn prentbriefkaarten stilaan aan het verdwijnen; de digitale mogelijkheden maken het overbodig om nog kaarten te schrijven. Ze worden als ouderwets weggezet. De prentbriefkaart is echter tijdens haar bestaan op velerlei vlakken een 'bron' geweest. Zo was ze een belangrijke inkomstenbron. Heel wat mensen vonden immers werk in deze branche. Voor de verzamelaars, die de kaarten probeerden te verwerven en ze koesterden, was ze een bron van plezier. Ten slotte was en is ze voor de onderzoeker nog steeds een bron van informatie, als iconografisch document maar ook omwille van de handgeschreven tekst erop.

Een buitenlandse uitvinding vindt haar weg naar ons

Er waren een drietal stappen nodig om tot de geïllustreerde prentbriefkaart – zoals we die nu nog kennen – te komen. We spreken dus van een kaart die door de post wordt bezorgd, met aan de ene zijde een realistische afbeelding op basis van een foto en aan de andere zijde ruimte voor het adres en de boodschap.

De eerste vernieuwing was de lancering van een briefkaart waarmee een boodschap zonder enveloppe kon worden verstuurd.¹ Zo kon informatie namelijk goedkoper worden uitgewisseld dan met een brief. De eerste officiële briefkaart werd in 1869 op de markt gebracht, in Oostenrijk, en kreeg snel navolging in heel wat andere landen.

Kort daarna werden de briefkaarten ook geïllustreerd. Eerst bescheiden, maar omstreeks 1885 werden er al kleurrijke kaarten

met vrij realistische afbeeldingen van locaties gemaakt en verspreid. De eerste generatie kaarten werd volgens een kleurrijk lithografisch procedé uitgevoerd, een techniek waarin vooral de Duitse drukkers zich onderscheidden. In Frankrijk leidde de wereldtentoonstelling van 1889 tot een ware boom van kaarten met de befaamde Eiffeltoren in een lithografische uitvoering afgebeeld.²

De eerste kaart met illustraties volgens een fotografisch procedé volgde al in 1891. Die verdienste kwam toe aan Dominique Piazza, een Fransman met Italiaanse roots.³ Hiermee was de eigenlijke realistische prentbriefkaart een feit. Ze kreeg in Frankrijk heel wat navolging: firma's zoals Bergeret uit Nancy en Neurdein uit Parijs stonden borg voor heel wat mooie, op foto's gebaseerde kaarten. Met dit drukprocedé in zwart-wit verdween echter wel het kleurrijke uitzicht van de vroege kaarten.

Publiciteit voor de Gentse uitgever van prentbriefkaarten Albert Sugg uit 1902. (Privécollectie Constandt-Blöes)

The advertisement is enclosed in a decorative border with floral motifs. The text is arranged in several columns and sections:

- Top left: **Cartes postales illustrées**
- Top center: **Au Timbre Poste** (in a decorative frame)
- Top right: **ALBUMS** pour Cartes postales
- Middle left: **EXCELSIOR** (large bold letters), *Marque déposée*
- Middle center: **ALBERT SUGG** (large bold letters), **GAND** (in a decorative frame)
- Middle right: **ALBUMS** pour Cartes postales, *Timbres poste, Photographies, Poésies.*
- Bottom left: **Papiers à Lettre** unis et de fantaisie des toutes premières marques
- Bottom center: **17, PLACE LAURENT, 17** (in a decorative frame)
- Bottom right: *Carnets, Cahiers d'étudiants.* Spécialité de Menus, *Carnets de Bal*, *Christmas - cards*, *Souhaits de Nouvel-An*, **CALENDRIERS**
- Bottom: **Timbrages**
- Very bottom: **Tuiles métalliques en zinc. La meilleure couverture en zinc connue. Plus de réparations**

Voorbeeld van een genummerde kaart van de Gentse uitgever Albert Sugg met afbeelding van de Gentse St.-Baafsabdij. (Privécollectie Constandt-Bloes)

Uiteraard werd België door zijn ligging een afzetmarkt voor zowel Duitse als Franse prentbriefkaarten. Hun uitgevers overspoelden de wereld met hun nieuwigheden en hielden zo de komst van een eigen Belgische prentbriefkaartenindustrie tegen. Toen de Belgische prentbriefkaartenindustrie omstreeks 1900 uiteindelijk doorbrak, werd ze vrij snel *booming business*, vooral in Brussel, Gent en in mindere mate in Oostende. De Brusselse firma's Nels⁴ en Marcovici, de Gentse uitgever Albert Sugg en de Oostendse uitgever-fotograaf Le Bon verwierven een stevig marktaandeel. Het is opmerkelijk dat deze vroege Belgische uitgevers zelf van buitenlandse afkomst waren. Nels, Le Bon en Marcovici waren trouwens zelf ook fotograaf. De meesten werkten in hun beginjaren met een buitenlandse firma. Albert Sugg had Duitse ouders en liet zijn kaarten aanvankelijk drukken bij Bergeret in Nancy. Marco

Marcovici, van Roemeense afkomst, werkte de eerste jaren samen met de Duitse firma Künstler Verlag Bruno Bürger & Otilie uit Leipzig.⁵ Louis Ferdinand Le Bon, een Frans fotograaf die zich in Oostende vestigde, liet zijn eerste kaarten drukken bij de Imp. Courmont Frères in Parijs.

Een bron van tewerkstelling in België

Was de Belgische prentbriefkaartenindustrie aanvankelijk schatplichtig aan zowel Frankrijk als Duitsland, vrij snel evolueerde ze tot een zelfstandige industrie die inspeelde op een stijgende vraag.

Het succes van dit nieuwe medium valt vooral te verklaren doordat prentbriefkaarten tegemoetkwamen aan de modernere levensstijl van de gegoede klasse. Zo ging de stijgende groep vakantiegangers steeds vaker prent-

Boven: De prentbriefkaartenindustrie speelde gretig in op het groeiende toerisme. Kaart van de Duitse uitgever Römmler & Jonas, ca. 1897. (Privécollectie Constandt-Bloes)

Links: Enkele prentbriefkaarten uit een boekje voor handelsreizigers van het huis Thill in Brussel, met publiciteit voor het hotel Gallia in Knokke, het hotel Lion d'Or in Blankenberge en het hotel-café-restaurant Central in Brussel. (Privécollectie Constandt-Bloes)

briefkaarten gebruiken voor hun contacten met het thuisfront. Het fenomeen toerisme was volledig ingeburgerd en de prentbriefkaart speelde daar gretig op in.

Ook grote onderwijsinstellingen ontdekten vlug de prentbriefkaart. Zo maakten ze bijvoorbeeld publiciteit voor hun internaat om de goeude klasse te 'verlossen' van hun kroost. De schoolgangers maakten op hun beurt gebruik van de kaarten om naar hun familie te sturen. En industriële firma's maakten met prentbriefkaarten reclame voor hun realisaties of producten. Soms werden zelfs kaarten bij uitgevers gekocht om er een boodschap op te drukken.

Het stijgende succes van de prentbriefkaart leidde tot een grotere vraag naar werkkrachten. Het productieproces was immers zeer arbeidsintensief en kende diverse fasen. Om potentiële klanten te contacteren, deed de uitgeverij een beroep op handelsvertegen-

Handgekleurde prentbriefkaart van de Franse uitgever Nurdein met een afbeelding van de kerk op de Zavel in Brussel, ca. 1906. (Privécollectie Constandt-Bloes)

woordigers. De Brusselse uitgever Marco Marcovici maakte van deze groep een prentbriefkaart die moest aantonen hoe succesvol ze waren. Een van deze verkopers werd zelfs op een kaart van Nels afgebeeld.⁶ Bij een vergelijk moesten de gegevens worden bezorgd. Een goede foto was uiteraard onontbeerlijk en werd door de klant of door de uitgeverij geleverd. Nels beschikte bijvoorbeeld over fotografen die deze klus konden klaren.

In de beginjaren behoorden foto's in kleurendruk nog niet tot de mogelijkheden. Daarom werden de kaarten, op vraag van de besteller, met de hand ingekleurd. Dat betekende uiteraard werk voor inkleurders. Dergelijke, met de hand ingekleurde kaarten zijn uniek omdat iedere inkleurder zijn werk naar eigen smaak deed. Over deze boeiende beroeps categorie hebben we jammer genoeg weinig informatie.⁷ Voor het drukken van

realistisch ogende prentbriefkaarten in kleur is het trouwens nog wachten tot na de Tweede Wereldoorlog. De inkleurders bleven dus ook tijdens het interbellum in dienst.

Ten slotte waren er nog de verkopers van de prentbriefkaarten. Dat waren vooral winkeliers, zoals van de typische kustbazaars, maar er waren ook venters die op straat de kaarten probeerden te slijten.

Een bron van vreugde bij de verzamelaars

De groeiende belangstelling van het publiek voor het nieuwe medium uitte zich vanaf 1900 niet alleen in het stijgende gebruik als communicatiemiddel, maar ook in het verzamelen van de gebruikte kaarten. Heel wat families legden een album aan. Sommige kaarten werden zelfs expliciet verstuurd *'pour la*

collection'. Er waren ook tijdschriften die zich specifiek tot de verzamelaars richtten. Zowel in Nederland als in Frankrijk hebben we zo'n voorbeeld gevonden.⁸ Het is trouwens dankzij deze eerste generatie verzamelaars dat we vandaag nog over zoveel kaarten beschikken. Kinderen die ermee speelden en erop tekenden en filatelisten die enkel oog hadden voor de postzegel die ze dikwijls uitknipten, deden immers heel wat kaarten verdwijnen.

Handelaars speelden gretig in op de nieuwe markt, zoals een winkel in De Panne die onder de naam 'Le Salon de la Carte Postale' kaarten van de badplaats uitgaf en verkocht. Dat was ook het geval in Westende waar de Librairie Westendaise vanaf 1912 kaarten van Nels verkocht. In Oostende was er in 1899 zelfs een internationale tentoonstelling van geïllustreerde prentbriefkaarten. Voor de tentoonstelling werd publiciteit gemaakt met ... prentbriefkaarten.⁹ Deze voorbeelden illustreren meteen ook dat de kust een dankbare afzetmarkt was voor prentkaarten. Het toerisme lokte heel wat mensen en die vonden deze wijze van communiceren best aardig.

Na de Eerste Wereldoorlog verminderde het marktaandeel van de prentbriefkaart stelselmatig. Na het tijdelijke succes van de eerste naoorlogse jaren waarin het fronttoerisme hoge toppen scheerde, taande de interesse voor de prentbriefkaart. Er kwamen andere communicatievormen, en door geïllustreerde bladen werd het verzamelen van prentbriefkaarten als documentatiemateriaal minder aantrekkelijk. Prentbriefkaartuitgevers werden dan ook inventief en ontwikkelden heel wat nieuwe producten. De prentbriefkaart op groot formaat, de albums met prenten, de dia's en topografische kaarten zijn maar een greep uit het aanbod.

De prentbriefkaart zelf beleefde een tweede jeugd in de jaren 1960 toen volwaardige

kaarten in kleur konden worden gedrukt. De Duitse uitgever Krüger was lange tijd koploper, gevolgd door Nels-Thill uit Brussel en Van Mieghem uit Oostende.

Het duurde tot de jaren 1970 vooraleer de prentbriefkaart bij ons als verzamelobject herontdekt werd. Dat kaderde wellicht in een algemene belangstelling voor het leven en de materiële cultuur rond 1900. Het is geen toeval dat in die periode ook de interesse voor de art nouveau in Brussel toenam. Handelszaken gespecialiseerd in oude prentbriefkaarten in steden zoals Brussel, Gent en Antwerpen kenden een sterke bloei. Naar het voorbeeld van de catalogi voor postzegelverzamelaars waagden sommige handelaars zich zelfs aan een catalogus voor prentbriefkaarten. Zo gaf het echtpaar Jean-Pierre en Milou Rostenne, handelaars uit de Marollen in Brussel, vanaf 1977 gedurende ongeveer tien jaar zo'n catalogus uit.

Enkele bekende verzamelaars waren Gustave Abeels uit Brussel¹⁰, Frans van Bost uit Gent en Omer Vilain uit Oostende. Ze stelden zich niet alleen tevreden met het verzamelen van deze kaarten, maar bestudeerden ook het medium en publiceerden erover.¹¹

Door de toenemende belangstelling voor de oude prentbriefkaarten besloot de Europese Bibliotheek in Zaltbommel in 1971 om albums per gemeente uit te geven. Het resultaat was een indrukwekkende reeks van '... in oude prentkaarten'. Deze formule heeft voor de wetenschapper evenwel het nadeel dat de beschrijving van de kaart niet volledig is en dat de boodschap op de keerzijde niet afgedrukt werd. In 1977 verscheen ook een eerste standaardwerk van de hand van de Diestse heemkundige en publicist Jos Philippen over de geschiedenis en de charme van de prentkaart.¹² Onder impuls van de handelaars en de privéverzamelaars kregen ook erfgoedinstel-

lingen belangstelling voor de prentbriefkaarten. Zo organiseerde KADOC-KU Leuven in 1996 de tentoonstelling 'Prentbriefkaarten: een bron als (g)een ander'.¹³ Amsab-ISG volgde in 2007-2008 met 'Amsab à la Carte'.¹⁴

Ondertussen hebben de verzamelaars een eigen digitale winkel met het platform www.delcampe.net en bundelt de website www.cartophilie.be heel wat informatie over de Belgische prentbriefkaart. Daardoor kreeg het verzamelen van prentbriefkaarten een nieuw publiek.

De prentbriefkaart als bron van informatie

Wie nu een vintage prentbriefkaart bekijkt, maakt een sprong in de tijd. Ze is dan ook een dankbare iconografische bron voor historici. De onderwerpen van de kaarten waren ongelooflijk veelzijdig: een straatbeeld, een groep mensen, een natuurlandschap, een boerderij, een school tot zelfs een standbeeld.¹⁵

Gustave Abeels, een fervent verzamelaar, wees in 1975 al op de ruime onderzoeksmogelijkheden van de prentbriefkaarten toen hij voor het grote publiek een bijdrage maakte over de nieuwe discipline van de industriële archeologie.¹⁶ De geschiedenis van de mijnontginning, het uitzicht van een arbeiderswijk, de arbeidsomstandigheden en de stakingen konden volgens Abeels allemaal gedocumenteerd worden aan de hand van prentbriefkaarten. Ook heel wat straatberoepen, zoals dat van de melkventer, de straat-

keerder, de voerman met zijn paardenspan enzovoort, zijn op briefkaarten vereeuwigd. De fotografen zetten immers ook graag mensen voor hun lens.

Ook monumentenzorgers en bouwhistorici vinden in de prentkaarten een gedroomde bron. Er zijn echter twee restricties: huizen in kleine gemeenten of in minder gegeerde straten in steden haalden dikwijls de prentbriefkaart niet. Ook bestaat het gevaar dat afbeeldingen op kaarten om commerciële redenen gemanipuleerd werden. Hotels die niet

Ook standbeelden werden op prentbriefkaarten afgebeeld. (Privécollectie Constandt-Bloes)

aan zee lagen, werden op prentbriefkaarten wel 'met zeezicht' voorgesteld.

Ook voor de geschiedenis van de vrije tijd is de prentbriefkaart een gedroomde bron: diverse vormen van sportbeoefening werden erop vastgelegd. En vermits vooral het toerisme de prentkaartenindustrie stimuleerde, is het uitzicht van de badplaatsen en het strandleven perfect te reconstrueren aan de hand van prentbriefkaarten.

De tekst op de keerzijde: een handgeschreven bron van informatie

De prentbriefkaart is niet alleen iconografisch belangrijk, ook de handgeschreven teksten op de achterkant kunnen voor de onderzoeker een boeiende bron zijn. Op de allereerste kaarten werd de boodschap aan de voorzijde geschreven. Pas vanaf 1906 werd de volledige voorzijde gereserveerd voor de afbeelding en kwam de boodschap achteraan.

Reeds in 1965 verscheen in Frankrijk een boekje met de titel *Réservé à la correspondance*.¹⁷ Het bevat een boeiende bloemlezing van teksten die gesprokkeld werden op prentbriefkaarten: met boodschappen die handelen over de kleine dingen des levens, de liefde, de vakantietijd, gezondheidskwaaltjes ... Uiteraard hebben deze teksten beperkingen: het gaat om open, beknopte boodschappen die door veel mensen konden meegelezen worden.

Ook het handschrift van personen en hun handtekening bleven met de briefkaarten bewaard. Zo waren prentkaarten voor ons onderzoek over Maurice Otlet, stichter van de badstad Westende en broer van de Belgische pacifist Paul Otlet, een verrassende bron. We vonden teksten met zijn handtekening op kaarten. Toen bleek dat de betrokkene zelf ook prentbriefkaarten heeft uitgegeven,

werd het helemaal interessant. Bij de samenstelling van biografieën kan deze bron dan ook uiterst waardevol zijn.

Alweer een oproep tot meer onderzoek over een onderschatte bron.

- 1 J. PHILIPPEN, *Geschiedenis en charme van de oude prentkaart*, Diest, 1977.
- 2 G. GUYONNET, *La carte postale illustrée: son histoire, sa valeur documentaire*, Parijs, 1947.
- 3 Jean CONTRUCCI, *Dominique Piazza: un destin marseillais. De l'invention de la carte postale photographique à la construction du Théâtre Silvain*, Parijs, 2009.
- 4 C. en C. MIRANDOLA, *Photographie et cartes postales: les frères Nels, 1898 – 1913*, Thionville - Luxemburg, 2013.
- 5 M. CONSTANDT & D. STUYCK, *Het mysterie Marco Marcovici: uitgever-auteur-polyglot-zakenman-fotograaf-journalist*, Middelkerke, 2019.
- 6 C. & C. MIRANDOLA, *Photographie et cartes postales [...]*, p. 85.
- 7 C. & C. MIRANDOLA, *Photographie et cartes postales [...]*, p. 31.
- 8 C. & C. MIRANDOLA, *Photographie et cartes postales [...]*, p. 8; Leonard de VRIES, *Verrukkelijke prentbriefkaarten*, Amsterdam-Brussel, 1984, pp. 29-30.
- 9 M. & J.P. ROSTENNE, *Cartes Postales / Postkaarten, Internationale kataloog / catalogue international*, Brussel, 1977, p. 29.
- 10 G. ABEELS, Industriële Archeologie, oude Foto's en Prentbriefkaarten. In: *En toen kwam de machine: ontmoeting met de industriële archeologie*, Brussel, 1975, pp. 86-93.
- 11 O. VILAIN, Uitgevers van Oostendse prentkaarten. In: *Ostendiana III*, Oostende, 1978, pp. 96-117.
- 12 J. PHILIPPEN, *Geschiedenis en charme van [...]*.
- 13 Luc VINTS, *Prentbriefkaarten: Een bron als (g)een ander*, Leuven, 1996.
- 14 'Amsab à la Carte! Tentoonstelling prentbriefkaarten', Amsab-ISG, 1 oktober 2007- 28 maart 2008. In: *Brood & Rozen*, (2007)3, pp. 40-47.
- 15 L. ENGELEN & M. STERCKX, Remembering Edith and Gabrielle. Picture postcards of monuments as portable lieux de mémoire. In: *Imaging History: Photography after the fact*, Brussel, 2011, pp. 87-104.
- 16 G. ABEELS, Industriële Archeologie [...]
- 17 R. GIRAUD, *Réservé à la correspondance*, Parijs, 1965.